

Данильчук М., Дмитренко А.
(Україна)

ТРАДИЦІЙНЕ СУКНЯНЕ І ХУТРЯНЕ ВБРАННЯ ВОЛИНИ І ПОЛІССЯ

Особливості історичного та соціально-економічного розвитку Волині і Полісся (в межах сучасної Волинської області) сприяли тривалому збереженню архаїчних елементів народного одягу, зокрема сукняного і хутряного.

Із сукна шили осінньо-весняний верхній одяг, а з хутра – зимовий. Сукняним плечовим одягом були свити із різними локальними назвами. Волинські і поліські свити мали два основних типи крою: з суцільною (прямою) спинкою і відрізною. Колір свит залежав від вовни, з якої їх виготовляли. У давні часи свити були білими¹. Десь наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. їх почали витісняти свити темніших кольорів². Але старші люди віддавали перевагу все-таки світлим свитам. Наприклад, Дядько Лев із «Лісової пісні» Лесі Українки «убраний...у яснову, майже білу свиту».

У Маневецькому краєзнавчому музеї зберігається типова для цього району «свита», виготовлена із доморобного сукна «сивого» кольору. Спинка відрізна, рясована. Рукави довгі із неширокими манжетами. По боках зроблені прорізи для кишень. Комір – стійка. Маневецька свита святкова, тому багато оздоблена: по коміру, кишнях, манжетах пришиті червоні та фіолетові шнури, підріз спинки прикрашений червоною тасьмою та декоративною вишивкою у вигляді «зубців», виконаною вовняними нитками зеленого та оранжевого кольору. Шви вишиті технікою «козлик» (великий хрестик) зеленими, оранжевими та фіолето-

вими нитками. Буденні свити шили із темного сукна і майже не оздоблювали.

В усіх поліських районах побутувала свита під назвою «сермяга», «семеряга», «сермега», «сернега», «серніга», «серміга», «сернига», «симрега», «симрага», «сирміга», «сирняшка». Верхній одяг з такою назвою відомий на Західному Поділлі³ та Холмщині⁴. Слово «сермега» зустрічається і у волинському фольклорі:

Не бери ту, що в атласі.

Бери ту, що в сермязі⁵.

Сермяги були чоловічим і жіночим, буденним і святковим одягом. Але в першій половині ХХ ст., як і на Холмщині та Поділлі, їх носили переважно чоловіки. Сермяги мали підрізну спинку із прямокутними вставками, зібраними у «брижі» (зборки) або закладеними у чотири «фалди» (складки). Посередині спинки – вузька «прохідка». Рукави довгі, злегка звужені до низу. Комір переважно стійка, але зустрічалися сермяги із круглими виложеними комірами, обшитими тканиною⁶. Святкові сермяги шили із тонкого білого або коричневого сукна. Вони були довгими – за коліна, а на полях мали прорізні кишень. По швах, на кишнях, комірі і рукавах їх оздоблювали червоними вовняними шнурами, а на фалди і збори пришивали «шишки» із червоних ниток. Буденні сермяги шили із сірого або чорного грубого сукна без кишень і без оздоблення, коротшими за святкові. Всі сермяги запахувались на

© Данильчук М., Дмитренко А., 1999.

15–25 см і підперізувались тканим поясом-крайкою.

У ряді поліських районів (Ратнівський, Старовижівський, Шацький, Любомльський) верхній сукняний одяг називався «латухою», «латушкою», рідше – «свиткою». Л.Орел стверджує, що «латуха» – це давня місцева назва свити⁷, К.Матейко називає її сермягою (а сермяга – теж свита)⁸. Інші вчені відзначають, що поліську латуху не можна назвати свитою, тому що типова свита мала інший крій і шилася, як правило, довгою⁹.

Поліська латуха мала прямоспинний крій. По боках, між передніми полами і спинкою (у нижній частині) вставляли великі клини у формі витягнутих трикутників. Їх вшивали товстими зовнішніми рубцями нитками контрастних кольорів (наприклад, чорними по білому), утворюючи таким чином «вуса» або «крила». Саме від цих клинів дане вбрання отримало назву «латуха з крилами». Такі ж клини вшивали і під рукавами. По боках латуха мала кишені – переважно декоративні – лише прорізи для рук. Комір – стійка, зрідка відкладний. Поліські латухи були двобортними, запахувалися і підв'язувалися крайкою, зрідка застібалися на «гаплики» (гачки). Довжина латушок невелика – до колін або до стегон. Найбільш архаїчними були латухи білого кольору, але поступово вони витіснилися сірими, коричневими і чорними. Святкові латухи багато декорувалися (жіночі більше, чоловічі менше або були зовсім без оздоб) і часто мали великі круглі коміри та лацкани¹⁰. Оздоблювали латухи по коміру, полах, рукавах, навколо кишень, по швах. Для цього використовували скручений вовняний шнур, тасьму та «шишки» («цвितке», «квети»). В декоруванні переважав червоний і жовтий колір¹¹.

Менш поширеним сукняним вбранням на Волині і Поліссі був «жупан» –

святковий одяг, пошитий із тонкого фабричного сукна синього, зеленого, рідше чорного кольорів, обов'язково на ваті і з підкладкою. Жупан був довгий, приталений, з призбираною спинкою, з великим відкладним коміром та вилогами, з широкими рукавами, з манжетами. Поли, вилоги, манжети, комір та кишені обшивалися кольоровою тасьмою та шнурами. Уздовж пілок, у два ряди, і на кишенях пришивали гудзики. Жупани носили лише заможні люди. На сусідній Холмщині їх одягали дівчата до шлюбу. В кінці XIX ст. жупани витіснили сукмани¹².

Й.Крашевський, який в 30-х рр. XIX ст. мандрував Поліссям, зазначав, що на більшій частині Полісся убір складається із білосивого сукману з кишенями. Але дуже часто можна зустріти чоловіка чи жінку, вбраних у сукман до половини білий, до половини чорний¹³. У кінці XIX – першій половині XX ст. були поширені довгополі сукмани із чорного або синього сукна, з відрізною спинкою у 6 фалд¹⁴. Їх носили чоловіки і жінки. У 20–40-х рр. XX ст. побутували і короткі сукмани, пошиті в талію, з двома кишенями, відкладним коміром, на гудзиках.

У с. Підгородно Любомльського району носили довгі і короткі «бекеші» з прямою спинкою. Одна пола глибоко запахувалась на іншу і застібалась на гачки. У с. Видичині біля Луцька побутувала «чимерка». Її шили до колін, з відрізною призбираною спинкою, з коміром-стійкою. Поли запахувалися і застібалися на гудзики.

На Волині носили свити, що називалися «куртак», «курток», «курта» – вбрання прямоспинного покрою без коміра або з невеликою стійкою. Святкові куртки шилися переважно з білого сукна на 4–6 фалд або з «вусами» по боках. Вони прикрашалися кольоровими шнурами по швах, кишенях, коміру, манжетах¹⁵. На початку XX ст. поширилися короткополі куртки.

Прямоспинний покрій зберіг «сердак» – короткий чоловічий і жіночий одяг, також поширений на етнографічній Волині. Сердаки шили з червоного, темно-сірого, чорного, рідше білого, сукна. Оздоблювали вишивкою, шнурковим гаптуванням, китицями тощо¹⁶. Дослідники відносять сердак до свит, зазначаючи, що від власне свити сердак відрізнявся насамперед довжиною (по стегна)¹⁷.

У с. Галичани Горохівського району чоловіки і жінки носили «гуньки» із сірого сукна з відрізною спинкою на 4–6 фалд. Комір відкладний або стоячий. Гунька застібалася на гудзики.

На всій території Волині і Полісся побутував довгополий плащоподібний сукняний одяг з каптуром – «бурка» або «башлик». Це накидка з рукавами, яку одягали поверх свити чи кожуха, коли відправлялися в дорогу або на лісові роботи.

На початку ХХ ст. серед молоді, а потім і серед людей старшого віку масово поширився короткополий сукняний одяг – «жакети», «жикети», «піньжаки», «пенджаки», «пинджаки», «пенчаки», «сачики», «маринарки» та ін. Вони були святковими і буденними, відповідно шилися з тонкого або грубого сукна, оздоблювалися чи ні. Влітку їх носили як верхній одяг, а взимку одягали під кожух.

Поверх короткополого сукняного вбрання жінки часто накидали великі вовняні прямокутні хустки, виткані в клітинку або смужку, які називалися «пеньоха», «окидуха», «накривуха». Й. Крашевський писав, що на Волинському Поліссі жінки поверх сорочки накидають шматок сукна, витканого в смужки, – «навіску»¹⁸.

Верхнім зимовим вбранням були кожухи, виготовлені із овечих шкір природних кольорів або фарбованих. До першої світової війни переважали кожухи, відрізані в стані. Низ (спідниця) був

пошитий у клини і рясно призбираний по боках. Такі кожухи шилися довгими, їх називали «чемерковими» або «царськими»¹⁹. На початку ХХ ст. виробництво довгих, відрізанних у стані кожухів, зменшилося. На Волині носили недовгі до стану кожухи або куртоподібні кожухи, властиві також одягові Галичини²⁰. На Поліссі шили переважно прямоспинні кожухи, крій яких древніший, ніж відрізнених. Молодь віддавала перевагу коротким кожухам. Жіночі кожухи також були коротшими, ніж чоловічі. Різною була і кольорова гама: білі, коричневі, чорні і особливо «медові» (світло-коричневі) та червоні.

Кожухи шилися одnobортними і двобортними, в основному із невеликими комірами-стійками, хоч зустрічалися і відкладні; застібалися на шкіряні гудзики, «патички», вовняні кульки, фабричні гудзики. Комір, поли, рукави та кишені оторочували смужками вовни переважно чорного кольору. Оздоблювали кожухи по швах, біля гудзиків, по низу і вздовж поли, біля кишень. Для цього використовували «кримку» (тасьму), декоративні стібки, вишивали нитками муліне, шви іноді вимальовували на зразок вишивки. Жіночі кожухи декорувалися більше, ніж чоловічі, особливо на Поліссі²¹.

У 1936 р. шнайдер (кожухар) із Нової Вижви Тищук Я.П. пошив своїй дружині кожух, що називався «карбулінець» – типовий для тогочасного Полісся. Це короткополий прямоспинний кожухок «медового» кольору, трохи розширений до низу, оторочений смужками чорної вовни. Він має три накладні кишені: дві великі внизу і одна менша у верхній частині лівої поли. Комір-стійка, смушковий. Гудзики фабричні, плетені із шкіри. Всі шви, навіть плечові, вишиті шовковою ниткою синього, жовтого і бежевого кольору, складеною вчетверо. Кишені прикрашені червоними квітами із зеленими листочками.

Пошиттям кожухів на Волині і Поліссі займалися спеціальні кравці-кушніри – «кожухарі», «шнайдери». Значними центрами виробництва кожухів були Горохів, Берестечко, Луків, Нова Вишва²². Нововижівські кожухарі шили кожухи навіть по містечках і селах Білорусі і Польщі. Постійні заробітчанські мандри спонукали їх до створення власної «шнайдерської» мови – арго²³.

Хутряне вбрання відіграло важливу роль і в обрядовості Волині і Полісся. Це, як зазначають дослідники, пов'язано з ідеєю родючості, багатством і щастям²⁴. Новонароджену дитину загортали у кожух, у кожусі несли її хрестити, на «пострижинах» дитину також садили на кожух. З кожухом пов'язано чимало етапів традиційного весілля. Молода сідала на кожух, коли дружки вбирали її до шлюбу, посад молодих також здійснювався на лаві, застеленій кожухом. У вивернутому догори вовною кожусі зустрічала теща зятя і свекруха невістку:

Теща зятя вітає,
Кожух вивертає:
– Будь, зятю, багатий,
Як кожух волохатий²⁵.

У кожух вбирали нареченого:
Стоїть Василько в білім кожусі,
На ньому вітьор поли підносить²⁶.

і наречену:

Вбирай, мати, дочку
В крамную сорочку,
В білі кожухи,
Повезем до свекрухи²⁷.

Кожух використовували в обрядах, пов'язаних із будівництвом нової хати: на нього садили майстра в день закладин. Вивернутий кожух був неодмінним атрибутом ряджених під час новорічних свят.

Як бачимо, особливо різноманітним було сукняне вбрання Волині і Полісся: свити, латухи, сермяги, жупани, чимерки, бикеші, сукмани, куртаки, гуньки, сердаки, бурки. Зимовим вбранням, як і на всій території України, були різні за покромом хутрянні кожухи.

Сукняний і хутрянний одяг Волині і Полісся має багато спільних рис із вбранням інших регіонів України. Особливо слід відмітити типологічну єдність вбрання досліджуваного регіону із традиційним одягом українського населення сусідніх Холмщини і Підляшшя: у назвах, покрої, засобах оздоблення і колористичному вирішенні, способах носіння та специфіці використання окремих елементів як обрядової атрибутики.

* Написано на основі польових матеріалів, зібраних в селах Волинської області.

¹ Українці: Історико-етнографічна монографія. – К., Вид-во АН УРСР. 1959. – С. 381, 382.

² Морачевич І. Село Кобыля Волинской губернии Новоград-Волинского уезда // Этнографический сборник, издаваемый императорским Русским Географическим обществом. – Вып. 1. – СПб., 1853. – С. 299.

³ Поділля: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1994 – С. 266.

⁴ Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1997. – С. 212.

⁵ Пісні з Волині. – К., 1965 – С. 18.

⁶ Матейко К. Український народний одяг: Етнографічний словник. – К., 1996. – С. 97.

⁷ Орел Л. Жіночий одяг Волинського Полісся // Неопалима купина. – 1995 – №1–2. – С. 147.

⁸ Матейко К. Український народний одяг. – С. 91, 97.

⁹ Полесьє. Матеріальна культура. – К., 1988. – С. 343.

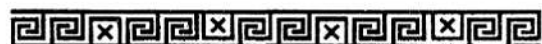
¹⁰ Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. – Минск, 1967. – С. 327.

¹¹ Як одягалися наші бабусі // Волинь. – 1993. – 14 жовтня. – С. 4.

¹² Холмщина і Підляшшя. – С. 212.

¹³ Kraszewski J.I. Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy. – W-wa, 1985. – S. 143, 144.

¹⁴ Матейко К. Український народний одяг. – С. 99.

¹⁵ Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів, 1992. – С. 163.

¹⁶ Білик В. І. Методичні вказівки до вивчення курсу «Українське декоративно-ужиткове мистецтво». Костюм. – Львів, 1991. – С. 11.

¹⁷ Українці. – С. 383 – 384.

¹⁸ Kraszewski J.I. Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy. – S. 143.

¹⁹ Горинь Г.Й. Шкіряні промисли західних областей України. – К., 1986. – С. 52, 54.

²⁰ Стельмах Г. Етнографічне районування України кінця XIX – початку XX ст. // Українська етнографія. – К., 1958. – С. 112.

²¹ Українці. – С. 389 – 390.

²² Памятная книжка Вольнской губернии на 1897 год. – Житомир, 1896. – С. 68 – 69, 74 – 75.

²³ Горинь Г. Шкіряні промисли західних областей України. – С. 27.

²⁴ Гурошева Н. Обрядова роль традиційного одягу українців // Народна творчість та етнографія. – 1990. – №4. – С. 50.

²⁵ Димнич Н. Весілля в селі Кремеш Горохівського повіту // Весілля. – Кн. 2. – К., 1970. – С. 55.

²⁶ Кондратович О. Весілля на Поліссі. – Луцьк, 1996. – С. 51.

²⁷ Записано в с. Світязь Шацького району від Панасюк М.Л., 1923 р. н.

